

Eeuwige elite

Nieuw onderzoek naar twee Vorstengraven uit de collectie van het RMO

Iets meer dan tachtig jaar geleden, in 1933, kwam er in een vrachtwagen een grote klomp gips naar het Rijksmuseum van Oudheden te Leiden. Daarin verpakt zat een bronzen emmer met inhoud, gevonden bij een opgraving nabij Oss. De vondsten vormden de rijke bijgiften van een vorstengraf, gevonden onder een grote grafheuvel. Jaren later, in 2010, stopte er wederom een vrachtwagen in Leiden, ditmaal met een grote bak gevuld met zand en houtskool. Het waren de restanten van een brandstapel die eveneens onder een grafheuvel werden gevonden, vlakbij de eerdere vondst. Ooit maakte deze brandstapel onderdeel uit van een complex begrafenisritueel uit dezelfde periode. Beide graven zijn sinds 2011 te zien op de nieuwe afdeling 'Archeologie van Nederland'. Tegelijkertijd vormen ze het onderwerp van hernieuwd multidisciplinair onderzoek waarbij er nauw wordt samengewerkt tussen het museum en de Universiteit Leiden.

Oude graven nieuw belicht

Het is steenkoud als dr. Bursch van het Rijksmuseum van Oudheden begin februari in 1933 in Oss een opgraving verricht. De dag daarvoor was er tijdens werkzaamheden op de hei door medewerkers van de Wijchense Oudheidkamer een graf aangetroffen op de plek waar eerst een grote grafheuvel had gelegen. In de kuil bleek een bronzen emmer te liggen. De vondst was zo fragiel dat Bursch deze ingegipst naar Leiden liet vervoeren om verder uit te prepareren. Daar aangekomen

bleek dat de emmer diverse indrukwekkende vondsten bevatte, onder meer een opgekruld ijzeren zwaard, waarvan het handvat was versierd met bladgoud.

De vondsten boden een ongekeerde blik op de elite-cultuur van de vroege ijzertijd (ca. 800-500 v. Chr.), ook bekend als de Hallstattcultuur, in ons land. Inmiddels vormt het vorstengraf al tachtig jaar één van de kernstukken van de collectie van het Rijksmuseum van Oudheden. In 1993 stond het centraal in de vernieuwde vaste presentatie. De vondsten werden voor die gelegenheid een tweede maal gerestaureerd en ook het crematiemateriaal werd opnieuw onderzocht. Hoewel dat nieuwe informatie opleverde, blijkt de onderste steen nog lang niet boven te zijn. In aansluiting op de nieuwe presentatie en in het kader van een nieuw onderzoeksproject van de tweede auteur van dit artikel, getiteld *'Constructing powerful identities. The conception and meaning of 'rich' Hallstatt burials in the Low Countries (800-500 BC)'*, worden de vondsten opnieuw bestudeerd. Het doel daarvan is een beter inzicht te verkrijgen in de unieke eigenschappen van het grafritueel behorende bij deze bijzondere graven.

De nieuwe kleren van de keizer?

De hernieuwde aandacht voor het Vorstengraf heeft op diverse vlakken nuances aangebracht in ons beeld van de persoon die hier begraven was en de handelingen die daarmee gepaard gingen. Het bestaande beeld ging uit van een gevestigde leider van gevorderde leeftijd (ca. 50-60 jaar) en enigszins corpulente omvang die tezamen met

Detailopname van enkele recent ontdekte stukjes bladgoudversiering behorende bij het zwaard (foto: RMO)

Restant van de bronzen situla tijdens de opgraving van Vorstengraf in februari 1933 (foto: RMO).

een karakteristieke set aan persoonlijke en waardevolle bijgiften werd begraven. Uit de vele nieuw ontdekte details komt echter een beeld naar voren dat een stuk gecompliceerder is, maar ook meer licht werpt op het eigen van deze Hallstatt begravingen in dit gebied.

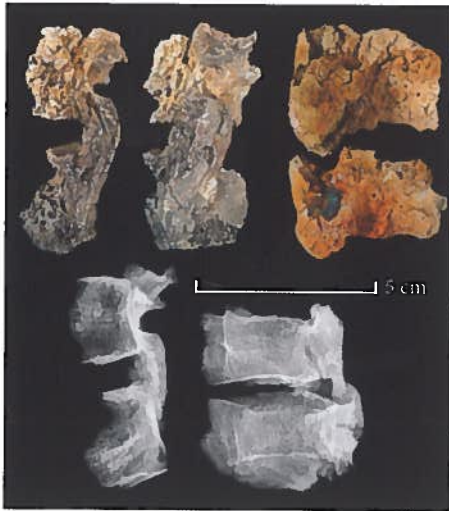
Allereerst, de vorst zelf. Het beeld van een gezette, oudere man die moeilijk kon bewegen was mede gebaseerd op een bepaalde ziekte die hij had, waarbij de rugwer-

vels vergroeien, namelijk *Diffuse Idiopathic Skeletal Hyperostosis* (DISH). Nieuw onderzoek door Simone Lemmers bracht in 2012 aan het licht dat de vorst een stuk jonger was, zo tussen de 25 en de 40 jaar oud. Verder bleek door studie van klinische data dat het DISH, waar de vorst aan leed, eigenlijk nauwelijks lichamelijke beperkingen met zich mee brengt. Bovendien kon worden vastgesteld dat deze man fors gebouwd was met flinke spieraanhechtingen. Het beeld van de vorst past dus nu meer bij het krijgersideaal dat de grafgiften lijken uit te drukken. De nu kloeke krijger werd begraven met een set grafgoederen die zelfs na 80 jaar nog nieuwe inzichten

verschaffen. Na hun ontdekking waren de objecten vooral een grote klomp roest. Inmiddels zijn ze uit elkaar gehaald, maar doordat de oorspronkelijke situatie door middel van röntgenfoto's uitvoerig gedocumenteerd is, is te zien hoe de objecten ooit aan elkaar vastgeroest zaten. Door detailstudie van deze röntgenfoto's kon de tweede auteur reconstrueren hoe de grafgiften oorspronkelijk in de emmer waren geplaatst. Dit toonde aan dat het plaatsen van de gecremeerde dode en zijn grafgiften in de bronzen emmer, op een zeer gestructureerde wijze heeft plaatsgevonden. Sommige objecten, zoals het juk van een wagen werden ontmanteld, en enkel een paar kleine onderdelen werden in de emmer gedeponneerd. Objecten die bij elkaar hoorden werden samen in waardevol textiel gewikkeld. Complete hoofdstellen van paarden kwamen intact in de emmer. Tenslotte werd het waardevolle zwaard voorzichtig rond gebogen. Het nieuwe onderzoek bracht ook nieuwe objecten boven water. Bakjes met roest en andere onherkenbare

De vondsten uit het Vorstengraf inclusief bronzen situla en opgerold zwaard met goudbeslag (foto: RMO).

Een detail van de crematieresten waarop een viertal barstwervels te zien zijn waaraan DISH geconstateerd kon worden (foto: afdeling Radiologie, Rijnstate, Arnhem).

versiering van het zwaardgevest. Het nieuwe onderzoek bevestigt en versterkt de bijzondere status van het vorstengraf. Een beter begrip van deze positie ontstaat echter door parallellen. Nieuw onderzoek naar de grafheuvelgroep Oss-Zevenbergen, zo een 500 meter oostelijker gelegen, toonde aan dat ook hier een zeer bijzondere grafheuvel uit de vroege ijzertijd ligt.

Nieuwe graven, nieuwe perspectieven

De grootste grafheuvel van de Zevenbergen groep, heuvel 7, werd in 2007 opgegraven door de Faculteit der Archeologie (Universiteit Leiden). Deze grafheuvel, met een diameter van 36 meter, bevatte een bijzonder centraal vondstassemblage bestaande uit een grote verspreiding houtskool, verbrand bot, honderden kleine bronzen krammetjes en een crematie in een urn. Net als de urn in

Bronzen krammetjes gevonden in heuvel 7. De krammetjes zijn in rijtjes aan elkaar gecorrodeerd (Restauratieatelier Restaura & J. van Donkersgoed).

1933 werd deze concentratie als blok gelicht en onder lab condities minutieus opgegraven.

Daardoor bleek het ook hier met behulp van verschillende disciplines mogelijk dit 2800 jaar oude grafritueel in verrassend detail te reconstrueren: in een ritueel landschap met verschillende monumenten is hier op een afgeplat duin een man gecremeerd. De brandstapel, crematieresten en grafgiften zijn doorzocht, verplaatst, en een aantal

fragmenten bleken in het RMO bewaard te zijn. In dit materiaal werden nieuwe objecten herkend, zoals ijzeren ringfragmenten en textiel, alsmede een loden ring en bladgoud-

Heuvel 7 van de Zevenbergen in opgraving (foto: O. Bourgeois & J. van Donkersgoed).

elementen is ontmanteld, gemanipuleerd, intentioneel gebroken, gedeponeed of soms verwijderd: in essentie, *transformation through destruction*. De overgebleven stukken, de resten van de brandstapel en de urn met crematiemateriaal zijn vervolgens met zorg afgedekt met plaggen. Ze vormen het centrum van een van de grootste grafheuvels ooit opgegraven in Nederland.

Verbonden in tijd en ruimte

De nieuwe ontdekkingen door het onderzoek aan het vorstengraf en de opgravingen op het terrein van de Zevenbergen bieden de eerste bouwstenen voor een begrip van de typisch regionale tradities waarmee de Hallstatt elite in deze streken zich tooide en begraven werd. Duidelijk is geworden dat wij hier te maken hebben met een lokaal grafritueel, waarbij bijzondere objecten werden ontmanteld, gebroken en gemanipuleerd en gedeeltelijk werden gedeponeed. Tevens hebben we te maken met een landschap waarin de eerste grafheuvel gedurende de bronstijd werd opgeworpen, en de laatste prehistorische fase de constructie van twee monumentale heuvels en meerdere palenrijen uit de ijzertijd betreft. Een ritueel landschap in ruimte en tijd gebonden dus. Naast de (toekomstige) wetenschappelijke winst die beide grafvelden ruimtelijk koppelt en in verband brengt met elkaar (en tevens oud en nieuw onderzoek verenigt) is er ook op andere vlakken winst behaald. Kernwoord is daarbij samenwerking tussen het

Opname van de beide graven in de opstelling met het vorstengraf op de voorgrond en heuvel 7 onder het witte lint (foto: L. Amkreutz & J. van Donkersgoed).

Uitsnede uit de animatie behorende bij het crematiëritueel van heuvel 7 (tekening: Paul Maas).

Rijksmuseum van Oudheden en de Faculteit der Archeologie. De vondsten uit het vorstengraf zijn in het museum jarenlang zorgvuldig bewaard en gedocumenteerd. Ook de bakken met gruis, waardoor een nieuwe analyse mogelijk was. Daarnaast is uit dezelfde samenwerking het idee geboren dat de vondsten van de Zevenbergen, omdat zij deel uitmaakten van het grafcomplex waartoe ook het vorstengraf behoort, beter samen beheerd konden worden. Door medewerking van de Provincie Noord-Brabant, die eenzelfde mening was toegedaan, konden de vondsten recentelijk in dezelfde collectie worden herenigd. Dat levert niet alleen mogelijkheden op, maar schept ook verplichtingen. Zo heeft het RMO ervoor gezorgd dat het grondspoor van de brandstapel uit heuvel 7, als unieke neerslag van dit ritueel uit de vroege ijzertijd, integraal geconserveerd werd. Deze bijzondere vondst is nu in samenhang met de vondsten uit het originele vorstengraf te zien op de afdeling 'Archeologie van Nederland'. Bij de presentatie is tevens een geanimeerde reconstructie van de crematie bij heuvel 7 te zien die tot stand kwam door nauwe samenwerking met de opgravers, waarbij nieuwe wetenschap direct in een publiekspresentatie verweven kon worden. Die verknoping is de lijn die in de toekomst voortgezet zal worden en die past

bij een museum met een duidelijke wetenschappelijke taak. Beide graven zullen in de toekomst in ieder geval nog vaak het verleden laten spreken.

Tekst: Luc Amkreutz (conservator Nederland Prehistorie, Rijksmuseum van Oudheden) & Sasja van der Vaart (Promovenda aan de Faculteit der Archeologie, NWO-project 'Constructing Powerful Identities'). www.rmo.nl & <http://archaeology.leiden.edu/graduate-school/phd-programme/candidates/vaartsavander.html>

Literatuur:

- Fontijn, D., S. van der Vaart & R. Jansen, 2013. *Transformation through destruction. A monumental and extraordinary Early Iron Age Hallstatt C barrow from the ritual landscape of Oss-Zevenbergen. Leiden (Sidestone).*
- Fokkens, H. & R. Jansen 2004. *Het vorstengraf van Oss. Een archeologische speurtocht naar een prehistorisch grafveld. Utrecht (Matrijs).*
- Lemmers, S.A.M., M. Janssen, A.L. Waters-Rist, B. Grosskopf, M.L.P. Hoogland & L.W.S.W. Amkreutz [in prep.]. *The chieftain of Oss: New perspectives on an Iron-Age individual with DISH.*
- Van der Vaart, S. 2011. *Hail to the Chieftain. A detailed examination of grave goods from Dutch chiefly burials and their role in funerary rituals during the Hallstatt period. (Ongepubliceerde MA thesis, Universiteit Leiden).*